Írta: Andrásfalvy Bertalan
2017. november 07. kedd, 07:34 -

Népi kultúra és közművelődés

A cím szavai többféle jelentéstartalmat is hordoznak, így a cím egésze is többféleképpen értelmezhető. [1] Én azt választottam ki ezek közül, mely leginkább kapcsolható össze a konferencia címével: Tudományszakjaink felelősségével. Ezért így értelmezem; a népi kultúra mennyiben lehet része a magyar közművelődésnek? Vagyis a néprajz, mint a népi kultúra kutatására létrejött tudományszak mivel és hogyan segítheti az ország egészének művelődését, javát. Közművelődésen én a köz – tehát minden, különböző társadalmi osztályhoz, réteghez tartozó országlakó – javát szolgáló ismeretek, eszmék és módszerek fejlesztését, tanítását értem, iskolában, ifjúsági és felnőttoktatási intézményekben, kultúrát emelő és a művészeteken keresztül élményt nyújtó, alkotó és előadó szervezetekben, érzelmeket nemesítő művészi együttesekben. A néprajz, a hagyományokat kutató tudomány felelősségéről van tehát szó, mert az én, és még sokunk felfogásában sem a tudomány, sem a művészet nem öncélú, hanem az emberiség javát szolgáló tevékenység.

A következő tisztázandó kérdés az; mit jelent a népi kultúra, a néphagyomány? A kérdés az európai néprajztudomány alapját, e tudomány kutatási tárgyát érinti, de számunkra, magyaroknak közel kétszáz év egyik legtöbbet vitatott művelődési és művelődéspolitikai problémáját is jelenti, melynek nagy irodalma van. [2] Szűkre szabott idejű előadásomnak nem lehet célja és tárgya a különböző, egymástól lényegesen eltérő megítélések és nézetek összeütközésének történeti bemutatása, sem a nemzetközi európai tudományos életben, sem a hazai, művelődéspolitikai vitákban, de a legfontosabb megállapításokat, véleményeket röviden summáznom kell.

A népi kultúra – egy egész nép kultúrájának, műveltségének csak egy része. Ez a múltban sokkal nagyobb és meghatározó része volt, napjainkra ugyancsak vitatottan elenyészőre zsugorodott össze.

Vulgus in populo – az egész népességnek, egy ország lakosságának és műveltségének csak az a része, mely a hagyomány, az íratlan, szóbeliség alapján áll, szemben az írásbeliségre, az iskolázottságra, a tudományra alapozott, felsőbb osztályok műveltségével. A két kultúra az írásbeliség megjelenése óta egymás mellett él, kapcsolatban van egymással, de egyben állandó harcban is, mert az írásos kultúra fő feladatának tekinti a hagyományos, szóbeli műveletlenség, a babonák, hiedelmek, irracionális gondolkodás felszámolását a nép egészének iskoláztatása révén. A két kultúra megítélése és meghatározása az európai kultúrákban is nehéz és vitatott volt, de nálunk a két kultúra különböző eredetének elméleteivel is találkozunk. A vulgust, az alsóbb néposztályt legélesebben Fr. Schiller, a német költő ítélte meg: „Közönségesből lett az ember és a megszokás a dajkája.” A közönséges, a közember

(gemeine) kifejezés az egyén közösséghez való kötődésére, a megszokás (gewohnheit) pedig a hagyományokhoz való ragaszkodására utal. A svájci E. Hoffmann Krayer 1902-ben így határozta meg: „A vulgus elsősorban az alsóbb, primitív gondolkozású, kevés egyéni kezdeményezéstől áthatott nép, amelyben az eredeti, sajátos, ősi népiség tükröződik vissza.” „A nép nem alkot, csak befogadja azt, amit a műveltek alkottak, a műveltek asztaláról lehulló morzsákból áll a nép műveltsége” – jelentette ki Hans Naumann. Ez lenne érvényes a költői alkotásokra is. A művelt költő alkotását a nép megtanulja, ajkára veszi, de „használva” azt, leegyszerűsíti, megcsonkítva adja tovább szájról szájra. A nép fia, valaki a népből, ma az utca embere, valaki a tömegből. Nem egyéniség, de hisztérizálható, és akkor a közösségbe rejtezve, névtelenül pusztít, rombol. Ezzel kapcsolatban szokták idézni Horatiust: „Odi profanum vulgus”, azaz „Gyűlölöm az egyszerű népet.” Ezzel a lesújtó véleménnyel szemben az ugyancsak svájci író, Hugo von Hoffmannsthal mást lát a „népben”. Szerinte a népi, a néprajz problematikája minden időben, minden gondolkodó ember számára újra és újra felmerülő kérdés magáról az életről és a műveltségről:

„A népi. – A nép fogalmát, hasonlóan a társadalom fogalmához, újra és újra meg kell határoznunk. A nép fogalma árnyékszerűbbé vált, mert az igazi ellentéte hiányzik: a nagyokról, mint a 17. vagy 18. század nagyságairól már nem beszélhetünk, mert a gazdagok ugyancsak nyomorúságos ellentétet jelentenének csak. Mégsem felesleges ez a szó – nép. Emberek, akik közt szokás szerint mozogsz, a népből jöhetnek, de nem ők a nép. Ha emberekre találsz, akiknél az élet súlypontja valahol másutt van, akik a nehézségek elviselésében az emberi sors lényegét látják, akik a legrosszabbat is nyugodtan fogadják, akik a halálról sem táplálnak túlzó és izgatott elképzeléseket, ahol a szó közelebb van az érzelemhez, a gondolat közelebb van a tetthez, akiknek ítélete pontról pontra megtanít a valóságra, akinél a dialektika hiánya meglep, de mégis mélyebben látóvá változol, akiknek társaságában az Élet és a Világ eseményei kevésbé bonyolultak és a szenvedés is értelmet kap, akiknek társaságában magadat meghatározni nehezebb, mint jóindulatukat megnyerni, akik hiszékenységükkel sokszor megmosolyogtatnak, és akik téged tanulatlan nagylelkűségükkel szégyenítnek meg, akik közt otthon és idegennek egyszerre érzed magad, akik közt valamiféle honvágy fog el egy lelki állapotra, ami ugyan nem idegen tőled, de mégis szokatlan, mint az elveszett Paradicsom, tudd meg, akkor a nép körében vagy …” [3]

Mint már érintettem, nálunk, a magyar gondolkodók, művészek, történészek, néprajzkutatók, művelődéspolitikusok egy része szerint e két kultúra különböző eredetű is. A felső, uralkodó osztályok európai műveltsége áll szemben a köznép „ázsiai" eredetű, hagyományos népi kultúrájával, illetve kulturálatlanságával. A tanult emberek feladata a nép tanítása, felemelése. Így gondolta ezt Tessedik Sámuel, Berzeviczy Gergely a 18, és Wesselényi Miklós, Berzsenyi Dániel, Eötvös József a 19. században. Széchenyi István kissé másként látja. Szerinte a nép legsajátabb népi kultúráját kell megtisztítani minden szennytől és álságtól, s ezzel kell az európai műveltséget gazdagítanunk.

A 20. század gondolkodói közt ennyi egyetértés sincs a népi kultúra értékelésében. Kodály Zoltán így ír erről: „A magyar kultúra örök harc a hagyomány (vagyis a népi kultúra) és a nyugati (európai) kultúra között. Béke csak úgy lehet, ha a népkultúra nő fel magas kultúrává, saját törvényei szerint, Európától csak azt veszi át, ami erre kell,s ezt is szervesen magába olvasztja. Elérhetjük-e? Janusz arcunk lehet-e valaha egyakaratú, magával egyes lélek arca? Egyik kezünket még a nogáj-tatár, votják, cseremisz fogja, a másikat Bach és Palestrina. Össze tudjuk-e fogni e távoli világokat? Tudunk-e Európa és Ázsia kultúrája közt nem ide-oda hányódó komp lenni, hanem híd, s talán mindkettővel összefüggő szárazföld? Feladatnak elég volna újabb ezer évre!” [4]

Amit Kodály itt mondott, az zenekultúránkra érvényes. Az ének, a muzsika szerepét a kultúrában nem lehet túlbecsülni. A Szapu Magda szerkesztette 2004 tavaszán megjelent kis tanulmánykötet egyértelműen kimutatta, hogy a mai fiatalságot is a zene szervezi alkalmi és tartósabb közösségekbe, de csak elenyésző részét az a zenei hagyomány, amit Kodály Zoltán keletinek, ősi magyarnak nevezett. A hazai és erdélyi magyar ifjúság 15 és 25 év közötti tagjainak 80%-a a modern, nemzetközi zenei irányzatok szerint csoportosul, szórakozik kisebb-nagyobb csoportokban: vannak a rokkosok (rockerek), a metálosok, a rapperek, a diszkósok, a raverek és house-osok, technósok, pankok (punk). Így, és ilyen zenét hallgatnak. Ízlésüket ruházatukon is kifejezik, és egymásról lesújtó véleményeket fogalmaznak meg, mindegyik megkeresi a neki megfelelő szórakozóhelyet, koncertet, hapeninget. Ezzel szemben a hagyományos zene hívei, a magas szintű, klasszikus zene hallgatói, táncházak és népzenei koncertek látogatói, vagy zene- és énekkarok és táncegyüttesek tagjai összesen talán 20%-ot adnak ki. Más, világi közösséget összehozó, szervező erő csak jelentéktelen. (Kerékpárosok, gördeszkások, sportolók, skinheadek, akik azonban szintén egyik vagy másik popzenei irányzat hívei. [5]

A magyar néprajz első, budapesti egyetemi tanára, Györffy István a magyar nemzet műveltségbeli megosztottságát a honfoglalásig vezette vissza. A történettudomány akkori nézeteinek megfelelően ő úgy látta, hogy a nemzeti hagyomány, tehát Árpád és vezértársainak kultúrája és nyelve török volt, míg a néphagyomány, a magyarság nagyobb része ugor eredetű és magyarul beszélt. Ennek a magyar nemzetmegtartó hagyománynak letéteményese, őrzője a parasztság, az európai, nemzetközi magas műveltség hordozója pedig az úri osztály, aki török nyelvét előbb latinra és azután németre cserélte fel. „A néphagyomány tart meg bennünket magyarnak,s a nemzetközi műveltség tesz bennünket európaivá... Ha azonban csak európaiságra törekszünk, lehetünk nagyműveltségű népek, de minél hamarabb megszűnünk magyarnak lenni. Beolvadunk abba a nagy nyugati nemzetbe, melynek műveltséghatását legkönnyebben elfogadjuk...” [6] Ez akkor kétségtelenül a német kultúra volt, mely a Habsburg-uralom idején nem csak hatott, hanem erőszakosan is terjesztette a magyar nemzet önállóságának eltörlésére való több évszázados törekvésével együtt. Ma úgy látszik, hogy a globális, amerikai befolyás a legerősebb politikai, gazdasági és kulturális téren egyaránt, ezt igazolta Szapu Magda kötete is.

Tanulságos lenne részletesen elemezni az önálló, népi hagyományokra épülő magyar kultúráért folyó küzdelmet, itt csak hivatkozom Péter László újra kiadott két, 1948-ban és 1949-ben megjelent tanulmányára. [7] Azonban Györffy István híres röpirata [8] mellett meg kell említenem a szegedi Bálint Sándor gondolatait is, melyek közel állnak Györffyéhez és Kodály Zoltánéhoz. Tudniillik az iskola mentse át a népi kultúra lelkét, lényegét, tehát a néprajzot tanítani kellene az általános, közép- és főiskolákon és egyetemeken is, nemcsak a leendő néprajzkutatóknak. A Debrecenhez kötődő Karácsony Sándor pedagógiai munkáiban kifejti, hogy a népi kultúra a 16-17. században megdermedt, a magyar kultúrát, észjárást és szemléletet a parasztság őrizte csak meg, de közben elmaradt európai műveltsége. A gimnáziumokban, főiskolákon és az egyetemeken tanuló ifjúság teljesen a germán kultúra vonzásába került és így a középosztály elszakadt a néptől, gyökértelen értelmiséget alkot. Mindezekkel szemben gróf Révay József óva intett attól, hogy műveltségünket a parasztság hagyományaihoz kössük, mert parasztságunk elmaradott, szegényes, a parasztkultúra a kirekesztettek szükségéből létrejött pótszere, paraszttá válni öngyilkosság. Erdei Ferenc több munkájában Révayhoz hasonlóan látja a paraszti kultúrát. Az feudális és kapitalista vonásokat együtt tartalmaz, elnyomott helyzetének megfelelően csonka, így nem lehet az egész nemzet kultúrája, de a parasztságot sem szabad arra kényszeríteni, hogy ragaszkodjon kultúrájához, melyet az ezzel összefüggő életformájával együtt mindenképpen meg akar haladni, el akar hagyni. A paraszti kultúrában azért ő is talál megőrzendő, a magas kultúrába átvihető elemeket, de válogatása ugyancsak önkényes és indokolatlan. Vargyas Lajos mutat rá arra, hogy a paraszti kis közösségekben elvonatkoztatva a paraszti helyzettől, falusi életkörülményektől, olyan emberi értékek is megmaradtak, melyek a jövő számára is értéket kell jelentsenek. Megszólalt e vitában a filozófus Prohászka Lajos, Veres Péter, Ortutay Gyula, Németh László és Bibó István is. Kodolányi János különbséget tett a civilizáció és a kultúra között; a civilizáció megöli a kultúrát. A tömegek szomjazzák a technikai civilizáció eredményeit, összetévesztik a kényelmet a biztonsággal, a könnyű életet a boldogsággal, az anyagi szükségleteket az erkölcsi színvonal emelésével. Rámutat, hogy ez a kérdés foglalkoztatja Európa nagy gondolkodóit is, akik az európai kultúra válságáról beszélnek.

Spengeler, Huizinga, Ortega y Gasset, Sartre, hogy csak a jelentősebbeket említsük.

Németh László a megoldást a jövő osztálytalan társadalmában látta, mert csak ott születhet meg az osztálytalan, egységes kultúra. Közben a háború után, az 1940-es években tovább erősödött az a mozgalom, melyet a katolikus (KALOT), a református (KIE,

Soli Deo Gloria, Faluszetlement) ifjúsági tömörülések, a regős-cserkészek kezdtek meg, de amelynek folytatását ennek az évtizednek a végére ezekben a keretekben a politikai hatalom megakadályozta. A népművészeti mozgalom azonban más úton, más szervezeteken keresztül egy ideig még szélesedhetett. Énekkarok, tánccsoportok, népi zenekarok, népi együttesek, népművészeti szakkörök és szövetkeztek, színjátszó körök alakultak és mindezekben nagy szerepet kaptak a népi kollégisták is. A népművészetet megtanulni kívánó fiatalok munkájának, törekvéseinek bemutatására és bírálatára, valamint a jövő feladatainak megfogalmazására is többen vállalkoztak. Erdős László és Vitányi Iván a népköltészetről, zenekultúránkról és néptáncainkról, Muharay Elemér a magyar színjátszásról, Kádár Zoltán és Bernáth Aurél a

magyar képzőművészetről, Járdányi Pál a zenéről, Temesi Mihály a magyar népnyelvről fejtette ki véleményét, és vitázott mások nézeteivel.

Péter László, szegedi folklorista, e sokágú művelődéspolitikai vitát 1949-ben így összegezte, még egy igazi, a társadalmi ellentéteket végleg kiküszöbölő, ideális szocializmus reményében: „A paraszti sorból szabad, földművelő polgárrá váló magyar nép kultúrája, a közkultúra... az idegen hatások miatt elveszti sajátos mélykultúrai és népkultúrai vonásait is. Közkultúrája tehát a hagyományos formákból nem őriz meg semmit... Közkultúrájának jegye éppen az, hogy teljesen heterogén, egymással összefüggésbe jutni nem tudó elemek keverednek benne zűrzavarosán, szervetlenül. Ebből a közkultúrából értékes magas kultúra felé jutni lehetetlen, viszont megmaradni benne sivár és barbár. Ezt mondhatja a pesszimista tudomány... Bartók János abban bízik, hogy a népkultúra ma is megbirkózik a selejt-kultúrával, sezt is meg tudja emészteni. Nem hiszem. Egyetlen lehetőséget látok, s ez esetben megváltozik a tudomány jóslata is: a határozott művelődéspolitika szólhat bele, két oldalról.” Az egyik oldalról úgy, hogy megteremti a munkáskultúrát, a kultúra eddig elért legértékesebb elemeiből; a munka, a pihenés, a szórakozás új, kultúrát formáit, illetve – és ez a másik oldalról való beleszólás az eddig magától, spontán alakuló művelődésbe, hogy „a népkultúrának alkalmai (»paraszti«) elemeitől megszabadított, alkati (»mély« és »népi«) elemeiben művészi módon tovább fejlesztett, tökéletesített formáját teszi iskolai, szabadművelődési és a társadalom szellemi életének főanyagául és azzal szorítja ki tervszerűen a selejtkultúrát a közkultúrából.” [9] Lényeg ében hasonlót mondott Kodály Zoltán is: a magyar értelmiség feladata, hogy a parasztság által megőrzött népi kultúrát megtanulva, korszerűen adja tovább a közoktatásban és iskolán kívüli művészeti mozgalmak segítségével. Igen, 1949-ben ez volt a reményünk...

A vita folytatódott az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc után is, lényegében máig tart. A szakmán, néprajzon belül, gondolok itt Istvánovits Márton kezdeményezésére, valamint a Népművészeti-Népművelési-Művelődési Intézet szervezte fesztiválokra, a „Repülj, páva” rendezvényekre, népművészeti kiállításokra, konferenciákra, ahol elsősorban a népművészeti mozgalmak gyakorlati kérdéseit is megtárgyalták. És folytatódott a vita művelődéspolitikai, irodalmi folyóiratokban is, néha egészen alpári stílusban gyalázva a „nacionalista", „mélymagyar" és „narodnyik" eszméket, melyekhez gyakran kapcsolódhattak valóban zavaros őstörténeti elméletek.

A címben felvetett kérdés új megközelítésére vállalkozom ezért.

A kultúra meghatározásából indulok ki. Tudományszakunk, a néprajz és kulturális antropológia művelői nemzetközileg is megegyezve így határozták meg ezt a fogalmat: A kultúra egy adott korszak és társadalom szellemi és anyagi értékrendje, eszközök és

módszerek ismerete, amely az embert fizikai környezetével és társaival kapcsolja össze abból a célból, hogy biológiai és nem biológiai szükségleteit kielégítse és (ezzel) társadalma létét fenntartsa.

Ez a szellemi és anyagi értékrend, eszközök és módszerek ismerete az emberiség eddigi története folyamán, több tízezer éven át döntően, túlnyomóan az íratlan hagyomány volt, vagyis szóval és utánzással szállt nemzedékről nemzedékre. Az

írásbeliség, az írással rögzített tudomány – ha az emberiség eddigi történetét 24 órás naphoz hasonlítjuk, – akkor az – a 23 óra utolsó perceiben jelent csak meg és csak az írástudók számára, akik ma sem képezik az emberiség többségét. Mégis, az európai kultúrában több mint kétezer éve csak az írott, a felső néprétegek individuális kultúráját tartjuk műveltségnek, csak a leírt, és így a személytől függetlenített ismereteket tudománynak. Az íratlan néphagyományos kultúra biztosította az emberiség fennmaradását, de ennek módszeres lejegyzésére, leírására csak azután került sor, hogy az írásbeli, iskolai kultúra kezdte azt kiűzni az életből. A feljegyzett hagyományt, az összegyűjtött néprajzi anyagot az emberiség nagy, eddig fennmaradását biztosító tapasztalatainak megmentett kis részének tartom.

A definíció szükségletek kielégítéséről szól. Melyek azok a biológiai és nem biológiai (szellemi, lelki, érzelmi) szükségletek? Csak e szükségletek látható, érzékelhető kielégítési módjai alapján következtethetünk magára a szükségletre.

Az ember amikor éhes, eszik. Tehát szüksége van ételre és italra. Az evés-ivás – szükséglet. Milyen ételre és italra van szüksége? A hagyomány több ezer év alatt kitapasztalta, hogy hol, mikor, mit, hogyan és mennyit kell ennünk. Amikor az ember új, az eddigiektől eltérő körülmények közé kerül, felül kell vizsgálnia, ki kell egészítenie szükségleteinek kielégítését. Például a tengeri felfedezések korában hetekig hajózó és csak szárított élelemmel táplálkozó matrózok közt felütötte a fejét a skorbut. Évek multán rájöttek arra, hogy a baj valószínűleg abból adódott, hogy a hajós életmód során megváltozott táplálkozásukból valami kimaradt. A savanyú káposzta oldotta meg a gyakorlatban a problémát, de még évszázadok teltek el, amíg Szentgyörgyi Albert felfedezte a C-vitamint, melynek hiánya okozta a betegséget.

Az ember a Sarkok kivételével belakta az egész földet. Mindenhol épített magának hajlékot. Az eszkimó hóból, a busman lombos ágakból. A hajlék szükséglet, sok szerepe, funkciója van. Megvéd az időjárás kellemetlenségeitől, elrejt holmimmal, családtagjaimmal együtt emberek és állatok elől. A hajlék szükséglete egyetemes, kielégítése változó. Függ a földrajzi, növényi, éghajlati, emberi, társadalmi, politikai környezettől, és a kialakult hagyománytól is. Miközben egy könnyen felismerhető „alap” szükségletet elégít ki a hajlék, kielégít egy csomó, nehezen megfogalmazható Járulékos” szükségletet is. Mert a háznak van formája, szépsége, azt díszítik,

jelekkel látják el, kifestik, zászlót tűznek rá, felszerelik, berendezik, ki tudja felsorolni, miféle szükségleteket elégítenek ki ezzel? De a hajlék kell, itt ilyen, ott olyan. Van, aki szereti hajlékát, jól érzi magát benne. Van, aki nem, miért? A jóllét érzése is szükséglet.

Évszázados tapasztalatok alapján ettünk (eddig). Ma már a tudomány kimutatja, hogy ennyi és ennyi fehérjére, szénhidrátra, nyomelemekre, zsírra stb. van, volt szükségünk, hogy el ne pusztuljunk.

Megállapíthatjuk, hogy minden kielégítetlen szükséglet károsodást jelent. Fordítva is, minden betegség, gyengeség, testi, fiziológiai, lelki, érzelmi defektus mögött kielégítetlen szükségletek lapulnak. A szükségletek kielégítése a hagyomány alapján történt, és ha a hagyományt tanulmányozzuk, a kielégítések módjából következtethetünk a szükségletekre.

A kultúra meghatározásában fontos a kapcsolatok említése. Kapcsolat ember és ember, egyén és közösség(ek), ember és természeti környezet, ember és természetfeletti között. Ezek a kapcsolatok is szükségleteket jelentenek. Az említett első kettőt szociális szükségletnek nevezhetjük. A természettel való kapcsolatra napjainkra új fogalom született: a biofília. „A biológiai sokféleség vagy más szóval a természeti-gazdasági, a biodiverzitás, alapvető, semmivel sem helyettesíthető eleme lehet a biofília, az emberek pszichológiai jóllétének. Az élelemmel, a menedékkel, a szexualitással és a társas kapcsolatokkal együtt része lehet az élet élvezetéhez szükséges alapvető szükségletek hierarchiájának... P. Dasgupta, számos tudományterület empirikus tanulmányai alapján egymást erősítő kapcsolatokat talált a népességnövekedés, a szegénység és a helyi környezet pusztulása (beleértve a biodiverzitás csökkenését) között... A természet esztétikai értékének elismerése alighanem egyetemes jellemzője valamennyi emberi kultúrának ... A vadon élő fajok sokféleségének csökkenése növelheti a mezőgazdasági rendszerek sérülékenységét és ezáltal a társadalmi instabilitást ...” [10]
Figyelemre méltó, hogy a biofíliával foglalkozó írások nem említik a „természeti környezet élvezetének” leglényegesebb feltételét, az emberek, a társadalom jogosultságát a természet „használatára.” Az emberiség általános, ősi hagyománya szerint a természeti környezet, a föld, a víz, a levegő egy adott nép, társadalom minden tagja számára egyenlően, szabadon használható a társadalomban hagyományosan kialakított szabályok szerint. Senki sem sajátíthatja ki tartósan a többi kizárásával ezt a jogot. A föld polgári értelemben vett kisajátítása, korlátlan használatú magántulajdona az európai kultúrában is csak nagyon későn és nem egyszerre alakult ki. Magyarországon lényegében csak a jobbágyfelszabadítás után, a 19. században, Nyugaton valamivel korábban, Keleten később. A használati jog, a kapcsolat, a biofília lényeges része. Kis Géza, a kákicsi lelkész mutatta ki, hogy az Ormánységban, az 1767-es úrbéri törvényt követő „elkülönözés”, az itteni lakosok kizárása az igen változatosan, közösen használt területekből, erdőkből, rétekből, vizekből, nádasokból indította el a nép drasztikus születéskorlátozását, az „egykézést”, mely mára e népcsoport kihalásához vezetett.

[11]
A biofília szabadsága - fontos szükséglet!

Kopp Mária és Skrabski Árpád nagyszerű tanulmányában, a „Magyar lelkiállapot”-ban kemény nemzetközi és hazai statisztikai adatok alapján bemutatta helyzetünket az 1980-as években: „Magyarországon két év alatt háromszor annyian halnak meg szívérrendszeri betegségek miatt, mint az európai átlag. Az életkor szerint standardizált átlagot 100%-nak véve. [12] Magyarország on a férfiak keringési szervi halálozási aránya 147%, a nőké 144%. A férfiak ezzel az aránnyal vezetnek Európában, a nők Románia és Csehszlovákia után harmadik helyen állnak. A magyar férfiak között legnagyobb a daganatos betegségek miatti halálozás (127%) a nők között 125% Európában a harmadik. Az emésztőszervi megbetegedések miatti halálozás kiugróan a legnagyobb mind a magyar férfiak (170%), mind a magyar nők között (160%), első esetben a sorban következő Ausztriában 37%-kal, a nőknél az utánunk álló Franciaországban 27%-kal kisebb ez az arány. Az emésztőszervi megbetegedések közül az alkoholos májbetegség és májzsugor kiugróan a leggyakoribb halálok.
[13]
Az erőszakos halálozás (baleset, öngyilkosság, gyilkosság) aránya megdöbbentő, a férfiak között Magyarországon – az európai átlagot 100%-nak véve – 189%, a következő Ausztriában 49%-kal kisebb, a nők között nálunk 192% – tehát közel kétszerese az európai átlagnak! S itt is Franciaország a következő, 49%-kal kisebb aránnyal. A kutatási eredmények egyértelműen bizonyították, hogy az érzelmi funkciózavarok, a szorongás, depresszió jelentős kockázati tényező számos, nagy népegészségügyi jelentőségű betegség kialakulása, lefolyása és kiújulása szempontjából.” Tehát nem járvány, elégtelen vagy rossz táplálkozás, földsugárzás vagy öröklött hajlam, genetikai sérülés az oka ennek a szomorú képnek. A társas, szociális és más érzelmi szükségletek kielégítetlensége okozta e társadalomban a szorongást, az pedig a sérülékenységet a betegségekkel szemben. A májzsugor oka az alkohol túlzott fogyasztása, a szorongó, sérült lelkű emberek leggyakoribb pótcselekvése.

„A kapcsolataitól, értékeitől, életcéljaitól, önértékelésétől megfosztott, magányosan szorongó ember tetszés szerint felhasználható a szükséges funkcióra, kicserélhető és manipulálható ... mivel a szorongáskeltés pénzben, haszonban, hatalomban kifejezhető, eredményes stratégia, óriási erők állnak a szorongáskeltés szolgálatában. Mindazok a manipulációk, amelyek a családot, a közösséget, az emberi kapcsolatokat bomlasztják, ezek értékeit kicsinyítik vagy éppen tagadják, filmek és újságok, könyvek tömegeivel, példával és különösen az oktatásban, a hétköznapi önkénynek kiszolgáltatott, szorongáskeltéssel terelhető tömeget formálják még akkor is, ha céljaik éppen ellenkezőek.” [14]

Annakidején, valószínű úgy találták meg a hajósok skorbut betegségének okát, hogy elgondolták, miképpen élnek, táplálkoznak azok, akik nem kapják meg ezt a bajt. Mi hiányzik a hajósok életéből, étrendjéből, ami azelőtt megvolt a szegényeknek is? A friss zöldség, a

gyümölcs, télen a savanyú káposzta és máris közel volt a megoldás.

Melyik és milyen az a társadalom, az a kultúra, melyben nem volt ennyi szorongó ember? Hogyan elégítették ki a hagyomány tapasztalatai alapján azokat a szükségleteket, melyeknek kielégítetlensége ekkora változást hozott az emberek életében. Melyek is azok a kielégítetlen szükségletek? Ezekre csak úgy találhatunk rá, ha megvizsgáljuk részletesen a szorongás nélküli társadalom mindennapjait és életének nagy érzelmi töltésű fordulatait, eseményeit. A következő, a magyar néphagyományból, népi kultúrából vett példa bemutatásánál számos olyan részletre is kitérek, melynek indokoltságát a legújabb élet-, lélek-, és magatartástudományi eredmények igazolnak. Ugyanúgy, ahogy a farmakológiai, kémiai vizsgálatok igazolták a hagyományos gyógynövények gyógyhatását, kimutatva az azokban rejtező hatóanyagokat. Hogyan jutott az emberiség, a néphagyomány ezeknek az ismereteknek a birtokába? A Kárpát-medencében több mint négyezer különféle növény vesz körül minket, ebből egy-két tucat azoknak a száma, melyeket gyógynövényeknek tartanak és gyógyításra használtak. Hogyan választották ki ezeket, hogyan jöttek rá ezek gyógyhatására? Az egyik a szívre hat, a másik az epére, a harmadik a kedélyre, hangulatra, aztán van, mely gyulladást enyhít, vizeletet hajt, vérhast, gyomorvérzést enyhít, lázat csillapít, szemet erősít. Kipróbálták mind a négyezret minden bajra és összegezték több ezer vizsgálat eredményét? Nem tudjuk elképzelni sem, hogyan alakult ki ez a „tudomány”.

A példa: A tudományos orvosi ismeretek és a civilizáció fejlődése alapján egy időtől kezdve az anyáknak nem engedték már meg, hogy otthon szüljenek, hanem kórházak szülészetén vagy szülőotthonokban. A csecsemőket elválasztották az anyjuktól, hadd pihenjen a kismama, csak 2-3 óránként hozták őket vissza szoptatásra. A kiszabott idő után szigorúan vissza is vitték a babákat. Sok anyának nem volt elegendő teje, sok csecsemő nem tudott eleget szopni. Szerencsére, ez a szigorú rend újabban már kezd felbomlani, újabb tudományos tapasztalatok alapján. Lássuk most e problémakör hagyományos, talán több ezer éves megoldását a fiziológiai, szociológiai, lélektani, érzelmi-művészeti és az anyagi világon túli kapcsolatok szükségleteinek együttes, „szinkronizált” kielégítését, megoldását a magyar népi kultúrában.

A kislány, mielőtt még elkezdett volna „nagylánykodni”, vagyis mielőtt belépett volna az ismerkedési alkalmakat szervező nagylányok közösségébe és udvaroltatni magának, kiválasztotta legjobb barátnői közül azt, akit leendő gyermekei keresztanyjának, nevelésükben segítségének felkérni akart. Nagy tisztességet, kitüntetést, de nem könnyű feladatot jelentett ez a kiválasztott leánynak. Ezt a kislányok már 14-15 éves korban jól tudták, láthatták a gyakorlatban. Éppen ezért nem kérte fel személyesen erre a tisztségre barátnőjét, hogy személyes jelenléte ne befolyásolja választottja döntését, hogy elfogadja-e a felkérést és mátkája vagy komája, komaasszonya lesz-e a felkérőnek. Lehet, hogy az már mást választott, vagy nem merte vállalni, mert ez a viszony kölcsönös volt. A felkérés úgy történt, hogy a kezdeményező két-három kisebb, 8-10 éves kislányra bízta azt, hogy húsvét utáni első

vasárnap, vagyis mátkázó- vagy fehérvasárnap vigyék el a hímes tojással, kaláccsal, süteményekkel és egy üveg borral megrakott, díszes kendővel letakart mátkatálat leendő mátkájának. A tálat a kislányok egy kötött, hagyományos versikével adták át, például: „Mátkatálat hoztam, Be is aranyoztam, Mátka küldi mátkának, Hogy fogadja el mátkájának, Ha nem fogadja mátkájának, Küldje vissza a mátkatálat...” Ha a kiválasztott elfogadta a felkérést, kicserélte a hímestojásokat, esetleg a süteményeket is, és így küldte vissza a kislányokkal a mátkatálat. Ettől kezdve ezek a lányok mátkának, mátkámnak, komámnak szólították egymást és az eddigi tegezés helyett magázták is egymást. Az időpont és a fehérvasárnap neve még arra az időre utal, amikor még a keresztelésre felkészített felnőtt fiatalokat, katekumeneket kereszteltek és a húsvétkor megkereszteltek ezen a vasárnapon tették le a fehér, keresztelési ruhákat. A Szekszárdi Apátság egy középkori oklevelén dátumként ez áll:„dies concussionis ovorum”, vagyis a tojások összeütésének (vasár)napja. Valószínű, akkor még a felkérési szertartáshoz hozzá tartozott az is, hogy a mátkák összeütötték hímes tojásaikat, vagyis „tattyoltak”. Ma ez a gyermekek húsvéti játéka; összeütik keresztanyjuktól húsvétvasárnap kapott hímes tojásaikat, és akinek a piros tojása betörte a másikét, úgy, hogy az övé épen maradt, elnyerte a törött tojást. Éppen Dél-Dunántúlon, a baranyai Hegyháton ez a mátka választás egy későbbi időre, Szent János napjára tolódott ki (június 24). Ezen a napon gyújtottak Szent János tüzénél a mátkák, komák „mátka-botot”, egy szentjános almával, cseresznyével, virággal feldíszített botot, pálcát cseréltek egymással és így lettek egymás mátkái, komái. Itt fiúk is így választottak komát.

Amikor e mátkapáros egyike férjez ment és gyermek született, akármilyen edzett, dolgos, erős menyecske volt, egy hétig kifeküdte a „Boldogasszony ágyát” a szoba egyik, elfüggönyözött sarkában. Az újszülött gyermek vele, rajta volt mindig. Akkor szopott, amikor akart, amikor ez az anyjának is jólesett. Volt tej, a csecsemő is tudott szopni. A kicsi állandóan érezte anyja jelenlétét, melegét, érintését, hallotta gügyögését, látta mosolyát, melyre a legújabb orvosi kutatások szerint szüksége is van. Ezek megindítják, kiváltják a kicsi testi és lelki fejlődéséhez szükséges folyamatokat. Mindez csak úgy lehetséges, ha a kismamának nincsen semmi másra gondja, csak gyermekével van elfoglalva. Ezért a mátka, aki mint a kisgyermek keresztanyja a gyermek megkeresztelését is megszervezi, a szülés után az első naptól kezdve nyolc napig viszi a paszitot, rodinát vagy a kerülőt, vagyis egy külön erre a célra készített, díszes kosárban, külön erre a célra készített hímes kendővel letakarva, nemcsak az édesanyának, hanem az egész családnak a bőséges ebédet, levest, húst, kalácsot, bort, minden jót, amit csak készíteni tud. Azért is nevezték állítólag kerülőnek, mert hogyha a mátka közel lakott a kismamához, akkor került egyet a faluban, hogy mindenki láthassa, milyen megtisztelő feladatot lát el. Az anya és gyermek kapcsolatának is hagyományos formái, mikéntjei voltak. Az élettanilag szükséges testi érintéseknek szépszavú szövege, dallama, ritmusa volt, melyet a hagyományból tanultak meg. „Ciróka, maróka...”, „Kerekecske dombocska...”. A szopás után, a lenyelt levegő kirázására „hőccögtették”, felegyenesítve kicsi testét ütemesen lovagoltatták a térdükön; „Gyí, gyí paripa, azon megyünk Brassóba...” Vajon miféle szükségletek kielégítésére valók voltak ezek? A dallam, a ritmus, a szép, amivel egy édesanya erősítette, biztatta, „nevelte” gyermekét? Milyen sérülésekkel járt, jár, ha mindezeket nem kapja meg az a pár napos, hetes csecsemő? Mikor fogja felfedezni a tudomány ezt az ismeretlen, lelki „vitamint”? Amikor már dolgozni is próbált a fiatal anya, hogy a szoros testi

kapcsolat hosszabb időre meg ne szakadjon, magára kötötte a gyermekét. Úgy, hogy keze szabadon maradt, de a kicsi feje szorosan odasimult a mellére, vagy a hátára, a szíve fölött, hogy a gyermek hallgathassa édesanyja szíve dobbanását. így kisgyermeküket mellükön vagy hátukra kötve láttam fényképeket néger, maláji és palotabozsoki német menyecskékről. Mindig úgy, hogy fejecskéjük ott simult az anyára, ahol a szíve dobogott. Hallottam, Japánban az inkubátorba kényszerült beteg gyermekeket a szívdobogás ritmusát követő halk dobszóval nyugtatják meg. A mostanában terjedő „apás szülésnek" is volt a néphagyományban előzménye. Több múzeumunk néprajzi gyűjteménye őriz egy széles karosszék-típust. Szülőszékként szerepelnek a leltárban. Valamikor férje ölében ezen szült a kismama, sokkal természetesebb helyzetben, mint fekve az ágyban.

A felcseperedő kicsi gyermek hamarosan belekerült a többi gyermek társaságába, egy kis közösségbe, ahol már a többi gyermektől is tanulta az „emberséghez" szükséges hagyományt, a csoportos gyermekjátékokat. Ezeknek az énekelt, táncos, párválasztós, szerepjátszós és váltós gyermekjátékoknak fontos jellemzője a rendezett, összehangolt együttmozgás, egymás kezének fogása, a szolidaritás élményét adó egymásra-figyelés. A hagyományos gyermekjátékok általános, nemzetközi vonása az, hogy nincs bennük versengés, „a ki kit győz le" ma uralkodó mozgató ereje, törvénye. Ma a játék egyenlő a versengéssel. Ki az erősebb, az okosabb, az ügyesebb, a jobb énekes, zongorista, matematikus, versmondó vagy kosárlabdázó, versenyautós? Mi nem az együtténeklés, az együttmozgás, a szolidaritás élvezetére tanítjuk, biztatjuk gyermekeinket, hanem arra, hogy ő legyen az első, a legkülönb, a sikeres, a győztes. Ahol egy győztes van, ott sok-sok legyőzött is van. A legyőzött, a megalázott, a sikertelen ember identitása is sérül, elmagányosodik, boldogtalan vesztes lesz. Önzésben, pillanatnyi élvezetben keres örömöt. Jön az alkohol, a drog mámora. Három evangélista is leírja azt, hogy Jézus egy kisgyermeket állított a tanítványok elé és azt mondta: „Ha nem lesztek olyanok, mint ez a gyermek, nem juttok be a mennyek országába!" Ezt minden esetben akkor mondta, amikor észrevette, hogy a tanítványok versengenek a háta mögött. „Ti köztetek ne úgy legyen. Aki első akar lenni, az legyen mindannyiótok szolgája." Erre mutatott példát a negyedik evangélista leírásában, amikor megmosta tanítványainak a lábát. Ez a tradíció, ez a hagyomány időtlen régi. A legkezdetlegesebbnek tartott ősnépek, az afrikai busmanok, a dél-amerikai patagonok, a Maláj-félszigeten lakó semangok és senoi népekben nincs versengés, még játékban sem. Pedig ezek az emberek külsőleg úgy élnek, mint az emberszabású majmok, szinte ruhátlanul járják az őserdőt, az asszonyok gyökereket, gyümölcsöket, hernyókat gyűjtögetnek, a férfiak vadásznak, halásznak, és minden zsákmányukat megosztják, megajándékozzák egymást. Az a vezetőjük, aki a legügyesebben, legönzetlenebbül szolgálja az egész közösség javát. Nem ismernek erőszakot, önfeláldozó módon gondoskodnak a gyengékről, betegekről, gyermekekről, öregekről. A bűnöst sem fenyítik igazán; kiközösítik. Tartós párházasságban élnek, megvetik azt, aki hűtlen vagy felelőtlen kapcsolataiban. Egy teremtő Istenben hisznek. A hozzájuk sokban hasonló majomhordában a legerősebb hím uralkodik, kisajátítja a zsákmány javát, a legszebb nőstényeket, a legkényelmesebb lakhelyet és az élvezeteket. Ezekről az ősi, de egymástól sok ezer kilométerre, más és más földrészen is lakó társadalmakról írta P.

Wilhelm Schmidt, az Anthropos elnevezésű etnológiai műhely és hasonló című néprajzi folyóirat alapító szerkesztője azt, hogy egyforma, szinte megegyező etikájuk, értékrendjük, egy

személyes, ősi, isteni kinyilatkoztatásra vezethető vissza. [15] Míg az emberszabású majmok társadalma, etikája sokkal közelebb áll a mai, 21. századi emberek gondolkodásához és magatartásához, amit a mindenféle hatalommal való visszaélés jellemez, mint az említett ősnépekéhez.

„Az az ember, aki gyermekkorában nem tanult meg szépet és jót alkotni, teremteni, az egész életében a másokon való erőszakban, a hatalom gyakorlásában keresi a kielégülést” – állítja Alfred Adler,a bécsi pszichológus. Mit tud szépet és jót alkotni egy kicsi gyermek? Hát a játékot. A játék valami fontos, jelentős, ember és ember közti viszony, kapcsolat művészi utánzása, megjelenítése egy más síkon. Az utánzás a művészet lényege – tanította Arisztotelész. Művészet – poezisz a régi görög nyelvben valami csinálmányt, ember alkotta művet jelentett. A poezisz arra való, hogy az emberben valami olyant hozzon létre, ami az embert testileg is érezhető módon fölemeli, vigasztalja, örömmel tölti el,

s a poezisznek ezt a hatását, erejét nevezték a régi görögök esztétikonnak – így magyarázta ezt nekünk Marót Károly valamikor. Mindezek elmaradása, semmibevevése okozza hát azokat a betegségeket, sérüléseket, melyek racionális, ésszerű és kényelmes modern világunkban tömeges szorongásokhoz vezettek? Valóban, volt egyszer egy Paradicsom, mely után minden emberben ott bujkál a megmagyarázhatatlan vágyakozás? – amint azt Hoffmanstahl is megfogalmazta? Ahol igazság, egyenlőség, szabadság és testvériség uralkodott, nem tévesztették össze a kényelmet a biztonsággal. Tudjuk, hogy nem lehet az embereket, a társadalmat egy választóvonallal két részre osztani. Itt alul van, volt az iskolázatlan nép, az alsó osztályok, a parasztok népi kultúrájukkal, felette pedig a tanultak, a polgárok, nemesek, urak társadalma európai műveltséggel. A választóvonal nem embereket választ szét, a választóvonal minden egyes emberen keresztülmegy, felosztva magatartását, életét meghatározó kultúráját két részre, melynek egymáshoz viszonyított aránya minden emberben más és más. Kiben több van még a népiből, kiben több van már az európai műveltségből, a magas kultúrából. Ugyanúgy, ahogy a jó és rossz határvonala sem embereket sorol az egyik, vagy a másik oldalra. A jó és rossz határvonala rajtunk halad át, kiben több van ebből, kiben több a másikból. Nincsen teljesen rossz vagy egészen jó ember. Ez volt Szolzsenyicin gondolata, melyet Nobel-díjjal való kitüntetése alkalmával üzent a Világnak. Bizonyára nem véletlen, akkor azt is mondta, hogy a „szép(ség) fogja megváltani a Világot”. Az a szép, az a művészet, ami nem uralkodásra, másokon való hatalom elérésére, gazdagságra csábít, hanem a szép alkotás örömével megszerzett közösségi élményre, a szeretet, a szolidaritás élményére, amint azt az ősi játékok tanítják.

Hozhattam volna példát a népi kultúra újra felfedezett értékére a gazdálkodás területéről is. Például itt van a hagyományos ártéri gazdálkodás, melyet magyar népünk évszázadokon keresztül folytatott a 18. század végéig. Ekkor kezdték meg a bánáti-bácskai gabonatermés vízen való elszállítása érdekében szabályozni a Tiszát és a Dunát. A meggazdagodással kecsegtető gabonakonjunktúrában a nagybirtokosok is részt óhajtottak venni, ezért sürgősen saját, majorsági gazdaságokat akartak felállítani, melynek egész termésével szabadon rendelkezhettek, nem csak a jobbágyoktól kapott gabona-tizeddel. Jobbágyaikat azonban nem

űzhették el telkeikről, a jobbágytelket a törvény védte. Allodiális földjeiket csak ott alakíthatták ki, ahol azt még a jobbágyok nem vették szántóföldi művelésbe. Ezt a területet a jobbágyok által közösen használt erdők, legelők jelentették, melyek többnyire árterületek voltak, ahol éppen azért nem alakult ki földművelés, mert azt a víz minden esztendőben megjárta. Nem voltak azonban ezek az árterületek éppen haszontalanok, éppen hogy e víz menti népcsoportok gazdagságát és magasabb műveltségét ennek az árterületnek sokoldalú haszonvétele biztosította. Így itt találkozott a bécsi udvar érdeke a fölbirtokosok szándékával. A vízrendezések jó hajóutat biztosítottak a gabonának, a víztől megszabadított ártereken pedig megszületett az 1767-es úrbéri törvény segítségével a gabonatermelő, majorsági gazdálkodásra épített nagybirtok, mely végzetesen eltorzította magyarországi birtokviszonyokat és társadalmat. Ennek a következményeit máig szenvedjük. [16]

Egyesek úgy emlegetik a vízrendezéseket, a folyószabályozásokat és ármentesítést, mint a második magyar honfoglalást. Ma már ott tartunk, hogy hatalmas költségekkel és magas gátakkal próbáljuk védeni az egykori árterületet, melyet évről évre nagyobb árvizek fenyegetnek és el is öntenek nemegyszer. Közben a szabályozással elmélyített meder kisvíznél veszedelmesen elszívja a talajvizet és kiszárítja tágabb környékét. Az árterek használatából kizárt népesség válságát a népszaporulat tragikus visszaesése jelzi. A megoldást itt is a hagyományok, az évszázados tapasztalatok figyelembevétele kínálja, az ártéri gazdálkodás népi kultúrája.

Évezredes, évszázados tapasztalatok alapján újra kell gondolnunk a ma uralkodó gyermeknevelési, oktatási, közgazdasági és mezőgazdasági, vízgazdálkodási elveinket és gyakorlatunkat. Számításunkba kell vennünk, milyen alapvető szükségletek maradnak kielégítetlenül, ember és ember, ember és természet közötti kapcsolatban, és mindannyiunk lelkében, akik meg nem szűnünk vágyakozni az elveszett Éden után, ahol igazság, szabadság, egyenlőség és szeretet uralkodott... Ez a vágyakozás – létező és felbecsülhetetlen erejű lelki szükséglet, az emberiség legjavát foglalkoztató gondolat, eszme, mely minden időben kielégítésre várt és vár. Tényleges kielégítésére, az igazság napjára, egy fordulatra, mely megszabadít minket minden gyarló, emberi, igazságtalan egyenlőtlenségtől, hatalomtól, a rossztól. Ha úgy is látjuk, hogy erre a megváltó pillanatra még nincsen komoly esély, hát legalább annak virtuális, eszmei megvalósításáról álmodnunk. Ezért a vigasztalásért hallgatunk ősidők óta meséket, mert a mesében mindig a kicsi, a megalázott, a kiskanász, a harmadik királyfi, a Hamupipőke győz a Tizenkétfejű sárkány, az ördög, a Kutyafejű Király, a boszorkány felett. Ez a vágy az, ami bennünk mindnyájunkban megmarad a népi műveltségből. Még nem tudjuk felmérni azt, hogy milyen következményekkel járhat az, hogy ez az örök vágy, szükséglet kielégítetlen marad. Mennyivel járul hozzá a „magyar lelkiállapothoz” az, hogy gyermekeink nem hallgatnak már igazi meséket, nem kapnak biztatást arra, hogy végül mindig csak a jó győz, a bátor, a jószívű, akármilyen kicsike is. (MertTom és Jerry, és hozzájuk hasonló idétlen, az erőszakot, fájdalmat bagatellizáló „sztorik”-nak és rajzfilmeknek semmi közük az igaz meséhez nincsen.)

Efelé kell irányítanunk közművelődésünket. A közművelődés, egy az embereket és a

társadalmat, boldogító, alapvető szükségleteinket kielégítő műveltség szolgálatában a néprajz felmutatja azokat az időtlen értékeket, melyeket a népi kultúra őrzött meg, nekünk magyaroknak és az egész Világnak. Ez a néprajztudomány felelőssége.

Irodalom:

ANDRÁSFALVY Bertalan

2004 Hagyomány és környezet. In Az Idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára. III. kötet Szerk. Andrásfalvy Bertalan – Domokos Mária – Nagy Ilona. Budapest. 117–139

GOWDY, John M.

2004 A biodiverzitás értéke. Kovász VIII. 1–4. 44–73.

KISS Géza

1937 Ormányság. Budapest

KODÁLY Zoltán

1940 Magyarság a zenében. In Mi a magyar. Szerk. Szekfű Gyula. Budapest. 349–418.

KOPP Mária - SKRABSKI Árpád

1995 Magyar lelkiállapot. Budapest

PÉTER László

2005 Néprajz, népműveltség. Szeged

SCHMIDT, WilhelmP.

1912 Der Ursprung der Gottesidee. Anthropos

SZAPU Magda (szerk.)

2004 Ifjúsági,,szubkultúrák” Magyarországon és Erdélyben. Budapest

WEISS, Richard

1946 Volkskunde der Schweiz. Erlenbach-Zürich

Forrás: Ethnographia 117 évfolyam 1. szám (2006.) 1–16.

---

[1] Elhangzott a Magyar Tudományos Akadémián 2005. november 7.

[2] Péter 2005.

[3] Weiss 1946: 5.

[4] Kodály 1939: 417.

[5] Szapu 2004: 17–19.

[6] Györffy 1939.

[7] Péter 2005.

[8] A néphagyomány és nemzeti művelődés 1939.

[9] Péter 2005: 106–107.

[10] Gowdy 2004: 59–60.

[11] Kiss 1937.

[12] Klinger 1986.

[13] Demográfiai Évkönyv 1983.

[14] Kopp–Skrabksi 1995: 12.

[15] Schmidt 1912.

[16] Andrásfalvy 2004.